

KÖNYVISMERTET

GYENIZSE PÉTER – LOVÁSZ GYÖRGY – TÓTH JÓZSEF 2011: A magyar településrendszer. A változó természeti környezet és társadalmi-gazdasági viszonyok hatása Magyarország településrendszerére
Geographia Pannonica Nova 10, PTE TTK Földrajzi Intézet Pécs, 192 p.

NÉMETH ÁDÁM¹

„A magyar településrendszer – a változó természeti környezet és társadalmi-gazdasági viszonyok hatása Magyarország településrendszerére” címet viselő a Geographia Pannonica Nova kiadványsorozat tizedik számaként jelent meg 2011-ben. E sorok írójának jutott az a megtisztelő, ám kissé nehéz feladat, hogy a Gyenizse Péter, Lovász György és Tóth József neve által fémjelzett alkotásról mind a külcsín, mind a belbecs tekintetében véleményt formáljon. A megtiszteltetés a szerencsésen összeállt szerkesztői gárdának – Dövényi Zoltán kifejezésével élve: a „triáshoz” – szól, hiszen a borítón szereplő nevek (a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézetének meghatározó személyiségei) eleve garanciát jelentenek a minőségre. A „nehéz” kifejezés nem minősítő jelző, sokkal inkább a szerkesztők „unalomig ismert tárgyalási módoktól” eltérő, modern, komplexitásra törekvő szemléletének, dinamikus vizsgálati módszereinek természetes velejárója.

A fényes, puhatáblás borítóval ellátott könyv esztétikai szempontból kifogástalan kivitelezés. Nemcsak borítóját, hanem 192 oldalnyi tartalmát is leginkább a „szolid elegancia” kifejezéssel jellemezhetnénk. A figyelemfelkeltő színekkel, és ami talán még fontosabb: következetes jelkulccsal szereplő ábrák, térképek, grafikonok igényes, precíz munkáról tanúskodnak. Remek ötletnek tartom, hogy a kiadvány hátsó borítóján a két lektor – Dr. Becsei József professor emeritus és Dr. Dövényi Zoltán egyetemi tanár, az MTA doktora – rövid, fél-féloldalas recenzióját olvashatjuk, mintegy kedvcsinálóként. Hasznos apróság, hogy a könyv első felében a szerkesztők legfontosabb megállapításai mellett szerepelnek (ez jelentősen megkönnyíti az olvasó, adott esetben vizsgára felkészülő hallgató dolgát); sajnálatos azonban, hogy a 8. fejezetben eltekint az a „hagyomány”.

A tizenegy fejezetből álló kötet felépítése logikus, az egyes szerkezeti egységek egymásra épülve remekül kiegészítik egymást. A kutatási eredmények és célkitűzések után rövid módszertani áttekintés következik, majd a szerkesztők 78 oldalon át (4-7. fejezet) a természeti környezetnek a mindenkori településrendszerre gyakorolt hatásait elemzik. A következő három fejezet közel

¹ PTE Földtudományok Doktori Iskola, PhD hallgató

hasonló terjedelemben (64 oldal) foglalkozik a magyar településrendszer fejlődésének történeti vonatkozásaival, külön kiemelve az agglomerálódás jelenségének magyarországi körülményeit. A szerzők a településhálózat átalakulási folyamatát jellegzetes szakaszokra tagolták, és a jelen felé egyre részletesebben tárgyalták (különösen, ami a városhálózat 1870 utáni fejlődését illeti). A terjedelmes irodalomlista csaknem 200 pontot tartalmaz; a legkorábbi felhasznált dokumentum 1783-as keletkezés. A mellékletek Magyarország városainak legfontosabb adatait tartalmazzák.

Általánosságban elmondható, hogy a hagyományos és modern kutatási módszerek mindvégig ideális elegyet alkotnak, ám a térinformatikai megoldások széles spektruma az, ami igazi frissességet, egyfajta fiatalos lendületet kölcsönöz az egész kiadványnak. Olyannyira, hogy véleményem szerint a mű talán legerősebb része maga a módszertana; könnyen elképzelhetjük tartom, hogy a jövőben egy-egy számítási és/vagy térképszerkesztési módszert más környezetbe is átültetnek, és más ország vagy régió esetében is alkalmaznak majd. Pozitívumként értékelhetjük, hogy olykor a térinformatikai eljárások részletes magyarozata is helyet kapott a kiadványban.

Tartalmi szempontból az előszóban, illetve a kötet második fejezetében megfogalmazott célok gyakorlati megvalósulása alapján szeretném bemutatni az alkotást. A szerzők többször is hangsúlyozzák: céljuk a magyarországi településrendszer térbeli és időbeli változásnak áttekintése, a társadalmi, gazdasági, műszaki és természeti tényezők komplex hatásmechanizmusának különböző módszerekkel történő elemzése. Egy örökzöld kutatási témáról van szó, melyet mi sem bizonyít jobban, mint a kötet első, kutatási eredményekkel foglalkozó fejezete. Láthatjuk, hogy hazánk településhálózatának szisztematikus vizsgálata már az 1800-as években elkezdődött, és olyan geográfus-óriások is foglalkoztak ezzel a problematikával, mint Prinz Gyula, Cholnoky Jenő, Bulla Béla, vagy éppen Mendöl Tibor. Talán jogosan merülhet fel az olvasóban a kérdés: a könyvtárnyi szakirodalom után/mellett, vajon lehet-e még újat mondani erről a témáról?

A Janus-arcú geográfia egyszerre természet- és társadalomtudomány, és egyes képviselői szerint éppen ez a kettő adja lényegét: összefüggést keresni és kapcsolatot létesíteni a természeti, illetve társadalmi-gazdasági terjedelmek között. A szerzők munkáját jól érzékelhetjük, hiszen ez a felfogásmód hatotta át. A településrendszer átalakulásának eredményeit, körülményeit és következményeit kívánták a mindenkori természeti, társadalmi, gazdasági viszonyok között értelmezni.

Ez a komplexitásra, szintetizálásra törekvő szemlélet a 4-5. fejezetre is jellemző, ahol – egy geográfia iránt kevésbé fogékony ember számára talán egymástól „távolinak” tűnő természet- és társadalomföldrajzi jelenségek között is sikerült egyértelmű térbeli korrelációt megállapítaniuk. Megtudhatjuk például, milyen összefüggés áll fenn a késő középkori magyar településrendszerrel, illetve a

csapadékmennyiség, a domborzat, a különböző tájtípusok, vagy éppenséggel a mez gazdasági technológiák korabeli színvonala között. Mindezt úgy, hogy a szerzők a negyedik dimenzióról sem feledkeztek meg: a XV. és XX. századi településrész analitikus összehasonlítása különösen értékes eredményekkel szolgál. Az 5. fejezet valamelyest szűkíti a vizsgálódás kereteit: a magyarországi tájtípusok (futóhomokos hordalékkúp síkság, völgyekkel tagolt dombság stb.) településrendszerre gyakorolt hatásait elemzi. Habár az eredmény „megfelel a szakirodalomban olvashatóknak, itt konkrét, számszerű adatokat is megadhatunk” – írják a szerzők. Ezen a ponton szeretném kiemelni a mű újabb erényét: a szerzők az esetek többségében nem elégszenek meg a sommás „vak is látja” konklúzióval, hanem következetesen matematikai számításokkal, térinformatikai módszerekkel bizonyítják állításaikat. A körülíró „szoft” módszerek helyett az objektív, tényszerű, hipotézisen és bizonyításon alapuló szemléletmód mellett törnek lándzsát.

A 6-7. fejezetben tovább szűkíti a kör: először a városhálózat XIX-XX. századi átalakulásáról, majd – elérve a „mikroszintet” – településeink térbeli terjeszkedéséről, illetve a folyamatnak a természeti környezet által meghatározott irányáról olvashatunk. Itt fedezhet fel a kötet talán legfeltehetőbb hibája: a 6. fejezet címe titulus egész mást sugall, mint valódi tartalma. Először a természeti tényezők városhálózatunk fejlődésére gyakorolt hatásának elemzését ígéri; a valóságban azonban annak 1870 és 2010 közötti átalakulásáról olvashatunk a társadalmi, gazdasági hatásmechanizmusok tükrében. Véleményem szerint egy nagyon érdekes és értékes elemzésről van szó, egyedül a cím hibádzik.

A 8-10. fejezet a magyar településrendszer mennyiségi és minőségi fejlődését veszi górcső alá a honfoglalástól napjainkig. Először a folyamat történeti vonatkozásairól olvashatunk egy pontokba szedett, frappáns, ütemes összefoglalást, majd a magyarországi városok lélekszám-változásairól egy sokkal részletesebb elemzést. A gazdagon illusztrált 9. fejezet ábrái, grafikonjai, táblázatai hatalmas mennyiségű adathalmazt dolgoznak fel és jelenítenek meg, ami egy picit statikussá teszi a szövegrészt. Ez azonban semmit nem változtat azon a tényen, hogy a szerzők – itt is – minden szempontból remek munkát végeztek, csupán arról van szó, hogy ez egy ilyen műfaj... Amellett, hogy rendkívül látványos, igen érdekes tanulságokkal szolgál a magyar városok 1870 és 2001 közötti lélekszám-növekedésének területi differenciáját bemutató 71. ábra. Az ötven legnagyobb városunk lakosság szám szerinti sorrendjében bekövetkezett pozíció-változás ábrázolása (73. ábra) pedig már önmagában is bizonyíték arra, hogy igenis szükség van olyan komplex szemléletű munkákra, melyek értelmezni – és ha kell, újraértelmezni is – képesek a dinamikusan változó, kaotikus rendszert. Az utolsó, 11. fejezet mind időben, mind térben kitágítja a vizsgálódás kereteit: a magyar településrendszer jövőjével foglalkozik kárpát-medencei, európai, illetve globális összefüggések feltárásával.

Mivel úgy érzem, a lektorokénál aligha tudnék jobb, frappánsabb rezümét alkotni a könyvről, nem marad más hátra, mint összegzésként az észzavaikat visszhangozni. „A mű nem egysíkú alkotás kíván lenni, hanem az időbeli, térbeli és tényezőbeli (természeti – társadalmi – gazdasági) komplexitásra törekszik. Ez egy olyan szemléletet tükröz, amit követendőnek tarthatunk mindazoknak, akik ezt a – talán – mérföldkőnek is nevezhető művet olvassák” (Dr. Becsei József). A szerzők ráadásul „úgy tudták összerakni a könyvet, hogy az nemcsak maradandó tudományos értéket hordoz, hanem egyúttal izgalmas olvasmány is” (Dr. Dövényi Zoltán). Legvégül szeretném megválaszolni egy korábban feltett kérdésemet: a könyvtárnyi szakirodalom után/mellett, vajon lehet-e még újat mondani a magyar településrendszer permanens átalakulásának problematikájáról? E kötet szerzői bebizonyították: igen, lehet!